

ORIZONT DE AȘTEPTARE ÎN ISTORIOGRAFIA BĂNĂȚEANĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA - STUDIU DE CAZ -

Radu Ardelean

Făcând, în 1923, un examen al istoriografiei române produse în spațiul intracarpatic, Alexandru Lapedatu constata condiționarea absolută aproape a acesteia de factorul politic, procedând și la o etapizare în consecință. În perioada *dualistă lipsa de perspective mai apropiate /în/ ce privește schimbarea în folosul românilor a situației politice [...], cum și politica de maghiarizare [...] siliră pe români să-și adune și întrebuințeze toate forțele întru organizarea și susținerea luptei pentru conservarea ființei lor etnice*¹. Terenul principal al rezistenței era, evident, cel cultural și consta din întărirea și înmulțirea mijloacelor de întreținere, vie și activă, a conștiinței naționale. Iar unul din aceste mijloace fu opera de studii și cercetări ce s-a întreprins de atunci încoace pentru cunoașterea vieții române transilvane sub toate formele și aspectele ei, elaborându-se monografii de instituții - politice românești, câte au fost, ale bisericii și școlii (cu precădere), personalități, localități, zone. Aceste caracteristici ale istoriografiei românești ardelenice sunt regăsimile în linii mari, și la cea bănățeană. Ca și altele: problemele de personal specializat, ale cheltuielilor reclamate de cercetare și publicare, debușeele publicistice. Acestea, alături de un interesant eșantion de reacții care dau seama de orizontul de așteptare al publicului românesc cultivat, consumator al producției istoriografice sunt puse în evidență de împrejurările legate de geneza și receptarea monografiei lui Iuliu Vuia dedicate istoriei învățământului bănățean², pe care, socotindu-le semnificative, le voi înfățișa mai jos.

Românii din Ungaria dualistă nedispuând de instituții academice, ci doar de câteva licee și institute teologice și pedagogice, lipsa unei perspective profesionale a făcut ca prea puțini să urmeze studii universitare cu specializare în istorie. Primii “profesioniști”, cu doctorate în istorie vor apărea după 1900, doar trei și toți ardeleni (Ioan Lupaș, Ilie Minea, Silviu Dragomir) și au găsit

aplicație la institute teologice (Sibiu și Caransebeș). S-au îndemnat a scrie istorie oameni cu altă pregătire “de bază”, unii cu vaste cunoștințe culturale, inclusiv istorice, știutori de limbi clasice și moderne. Cei mai mulți au fost de formație teologică, începând în Banat cu Nicolae Stoica de Hațeg și continuând cu Nicolae Tincu-Velia, Meletin Dreghici, Ioan Damșa, George Murariu, Emilian Micu, Vincențiu Grozescu, George Popoviciu, Ioan Sârbu, Andrei Ghidiu, Iosif Bălan ș.a.. Vincențiu Babeș și Patriciu Dragalina au stat și ei în legături cu institutele teologice-pedagogice de la Arad, respectiv Caransebeș. Mai veneau din teritoriul “laic” profesori, juriști, funcționari ca Atanasie Marian Marienescu, Vasile Maniu, Petru Broșteanu, Mihai Bejan, Valeriu Branisce, ori învățători ca Sofroniu Liuba, Iuliu Vuia.

Cultivând scrisul istoric programatic sau doar ca pe un *hobby*, majoritatea erau avizați la propria bibliotecă (considerabilă uneori), în caz că locuiau la țară și la documentele aflătoare în raza lor de mișcare, mică de obicei (arhive parohiale, consistoriale, orășenești). Același a fost cazul autorului și cărții de care se ocupă acest articol. Iuliu Vuia a utilizat ca izvor principal protocoalele parohiei Comloș (Banat-Comloș atunci, Comloșul Mare acum)³. Acest fel de surse, a căror importanță a fost subliniată și de Nicolae Iorga, mai fusese exploatat și de Ioan Damșa sau Andrei Ghidiu și vor mai face obiectul unor publicații semnate de Emilian Micu, Valeriu Branisce, D. Iana⁴. A mai beneficiat și de ajutorul lui Emilian Micu (terminaseră amândoi la Arad în 1881, unul teologia, celălalt pedagogia), care i-a pus la dispoziție manuscrise de-ale lui Mihai Roșu și date despre Țichindeal⁵, precum, probabil și bună parte din cărțile mai vechi și mai rare utilizate, cam toate apărând și prin ofertele de vânzare ale lui Micu. Se mai adresase și colegilor învățători, cerându-le să-i pună la dispoziție eventualele documente de care dispuneau (modelul era probabil Ioan Pușcariu, solicitator și el de acte și diplome pentru *Familiile nobile române*⁶, alături de orice date cunoscute de ei, încercând a folosi metoda, relativ recentă, a chestionarului⁷.

Pentru a-și finanța cercetările și publicarea, Iuliu Vuia a apelat la diverse societăți culturale și profesionale (învățătoresți în special). Astfel, la adunarea generală a Astreii de la Sebeș, la prima ședință din 26 august 1894 *se prezintă cererea dlui Iuliu Vuia, învățător în Comloșul Mare (Bănat), (cu) datul 24 august a.c., pentru un ajutoriu în bani spre a putea scruta unele archive din Pesta, Viena ș.a. în scopul completării opului său Istoria școalelor noastre /de/ dincoace de munți*⁸. Comisia însărcinată cu examinarea cererilor, *după ce documentele deja adunate de dl Vuia nu-i sunt de fel cunoscute*, propune transpunere celei a lui Vuia comitetului central spre rezolvare, ceea ce adunarea generală aprobă⁹. În ședința aceuia din 1 noiembrie, rezoluția era negativă în legătură cu finanțarea documentării, neexcluzând totuși un eventual sprijin financiar pentru tipărire: *ajutor anticipativ nu se poate da, se reacearcă însă*

autorul să înainteze aici elaboratul său, pentru a cărei tipărire, dacă va merita, se va da un ajutoriu la timpul seu¹⁰.

“Astra” era parcimonioasă în acordarea de subvenții pentru cercetări și publicații istorice, atât din rațiuni de exigență științifică, cât mai ales financiare, și excepțiile erau puține, ca de pildă *Familiile nobile române* a lui Ioan Pușcariu, publicată pe banii “Asociațiunii”¹¹. Într-un târziu, în 1911, când era istoric consacrat, Ioan Lupaș a primit un subsidiu pentru cercetări în arhivele budapestane, cerându-i-se apoi prompt decontul și justificarea pe plan științific¹². Dar și lui, anterior, după descoperirea unor documente din arhiva Brukenthal prezentate secțiunii istorice a Astei, al cărei referent era, când “întreabă secțiunea dacă aceste contribuții la istoria militară a Românilor ardeleni s-ar putea tipări în broșură pe cheltuiala Asociațiunii, i se răspunde că Asociațiunea nu are mijloace spre astfel de scopuri și că nici n-ar fi potrivit să se publice în broșură”, ci în vreo revistă științifică, eventual “Transilvania reactivată”¹³.

Cazurile prezentate mai sus au fost exemplificative și totodată semnificative pentru disponibilitatea “Astei” de a sprijini material întreprinderi istoriografice. Revenind la Iuliu Vuia, acesta, după ce își tipărise în regie proprie lucrarea *Școalele bănățene* ... (socotită de comitetul central al “Asociațiunii” a fi un mic fragment din acel op pus în vedere de cererea din 1894) solicita “să se cumpere în schimbul ajutorului promis un număr de exemplare din aceea broșură pentru bibliotecile școlare bănățene”, dar rezoluția a fost negativă: *După-ce autorul nu s-a ținut de condițiunea stabilită [înaintarea manuscrisului] prin hârtia provocată, - cererii nu se poate satisface*¹⁴.

Vuia a fost foarte tenace în a mobiliza sprijin financiar pentru proiectele sale, ajungând să stârnească și reacții adverse¹⁵. O *colectă pe sama învățătorului Iuliu Vuia din Comloșul-mare în scopul scrierii Istoriei Școalelor naționale* se făcea, de pildă, la adunarea Reuniunii învățătorilor români ortodocși din dieceza Caransebeș, despărțământul Bocșa la 23 dec. 1895¹⁶, iar după tipărirea lucrării, Vuia ruga *toate corporațiunile cari au luat asupra-și sarcina de a colecta contribuiuri benevole în acel scop, a le trimite subscrisului, spre a putea satisface îndatoririlor față de tipografie*¹⁷. Mai înainte solicitase o sumă mai substanțială Reuniunii învățătorilor din dieceza Caransebeș la adunarea jubiliară de 25 de ani a aceleia din septembrie 1895, pe un ton mai mult decât patetic: *Conduc de dorința fierbinte de a da națiunei istoria culturai noastre naționale, am sacrificat de ani sume enorme, timp și nopți priveghiânde, adunând materialul de date și documente pentru istoria școalelor. [...] Materialmente rog cu osebire a fi sprijinit spre scopul scrutarilor atâtor arhive și biblioteci. [...] Reuniunea frăților voastre, carea este cea mai avută reuniune din țară*¹⁸ *sper că va răspunde cu aceeaș însuflețire de care deamă este istoria școalelor noastre. [...]*

Eu am sacrificat totul pentru cauză, însuflețirea fanatică de care am fost

condus întru realizarea marelui opere a sacrificat chiar și interesele de existență ale familiei mele marelui scop ce urmăresc.

*Domnilor colegi! Forțele mele s-au debilitat, disgustul a cuprins întreaga mea ființă la vederea indiferentismului bunilor mei colegi! [...] Frățiile voastre sunteți întruniți într-un corp spiritual al cărui scop este pur spiritual și nici decât material; sacrificați o parte din modestul fond al reuniunii și ați salvat din perire cartea culturii neamului românesc! D-voastră care v-ați jertfit viața, să nu vă sciți însufleși a sacrifica un ce trecător pentru a sci câștiga stima și recunoștința națiunii!*¹⁹

Am dat acest citat mai lung pentru a ilustra tipul de discurs al lui Iuliu Vuia, care avea trecere încă la unele segmente ale publicului cultivat din Ardeal și Banat. Același tip de frază apare ici-colo și în lucrare: *indiferentismul nostru față de o asemenea cauză eminentă națională; zelul și abnegațiunea dovedită întru culegerea puținelor documente și date cari au scăpat de perire ar merita încă sprginul și însufleșirea națiunii. Însufleșirea curată pentru cauză și nici decât alte considerațiuni m-a condus să iau cauza a mână, ori Câte documente nu vor fi în arhivele dieceselor Timișoarei și Verșetului, care așteaptă ca sacrificiul și însufleșirea națiunei să le scoată la lumină și să formeze tot atâtea pagini ilustre din istoria culturii noastre*"; și tot așa despre documentele din arhiva cancelariei illirice, care *"așteaptă ca însufleșirea națiunii să le scoată la lumină"*²⁰.

Majoritatea învățătorilor reuniunii diecezei de Caransebeș au fost câștigați de pledoaria lui Vuia și votarea unei sume consistente a fost împiedicată doar printr-un artificiu procedural²¹.

Interesant este că în cererea respectivă petentul expunea un plan de cercetări mai extins decât în cea adresată "Astrei". Lucrarea avută în vedere se numea aici "Istoria culturii române"²², pentru scrierea *cu temei* a acesteia fiind *indispensabil de a scruta o mulțime de archive: din Viena [...], Pesta, Orade, Arad, Blaj, Sibiu, Timișoara, Verșeț [...]* și alte centre²³.

Scrierea istoriei bănățene pretinde, în adevăr, "scrutarea" arhivelor enumerate de Iuliu Vuia. La peste 100 de ani de la demersul său lucrurile nu s-au mișcat foarte mult, în principal tot din rațiuni financiare, care au obstaculat și atunci tentativa. Vuia preconiza un soi de corp de documentariști care să copieze (și traducă) acte pe care el urma să le prelucreze și eventual să le și publice ca apendice al lucrării de sinteză²⁴. În acest sens, de pildă, antecalcula că *numai pentru Pesta îmi trebuie vr'o 3-400 fl/orini/, unde am angajat tineri universitari*²⁵. Suma era de natură să sperie și atunci. Dar i se pune la îndoială chiar competența în alegerea respectivilor copiiști – documentariști - traducători, precum și cea de selecție, datorită necunoașterii limbilor respective și a paleografiei²⁶, competența de istoric în genere.

Resemnându-se la o versiune mai scurtă, pe care o avea pregătită, de altfel,

încă din toamna lui 1895, Iuliu Vuia își tipărește la începutul anului 1896²⁷.

Nu era la prima încercare istoriografică. Lucrarea sa din 1887, *Fragmente din istoricul pedagogiei confesional gr.ort. român din Arad* avusese parte de o bună prezentare în "Luminătorul" din 18 martie același an, ca și în numărul 5 din "Convorbiri pedagogice"²⁸, ecoul stăruind și în 1890, când "Foaia Diecezană" o recomanda învățătorilor cu deosebire²⁹. Aceeași gazetă îi găzduia micro-monografia despre Constantin Diaconovici-Loga (bunicul său dinspre mamă)³⁰, pe care o va mai republica în diverse variante ușor modificate, inclusiv în *Școalele* Mai abordase și istoria generală a pedagogiei în "Biserica și Școala" din 1892³¹.

În *Școalele românești bănățene* schițează evoluția istoriei bănățene, a românilor îndeosebi până în secolul XVIII (cu multe elemente preluate de la Tincu-Velia), apoi tratează subiectul propriu-zis, al organizării învățământului românesc, încearcă o reconstituire a listei manualelor utilizate, încheind cu o serie de portrete ale oamenilor de carte și școală mai proeminenți din Banat. Totul ambalat într-o excesivă retorică romantic-naționalistă, cu multe exclamații de victimizare națională. A utilizat în principal literatura germană de specialitate, dar și documente de arhivă în oarecare măsură, și mai ales protocoalele de circulare bisericești. Primise astfel de protocoale, în număr de trei, din alte părți, dar zice, arătându-și sursele, *cele mai multe la am din arhiva bisericii gr.ort. din Banat Comloș, carea posedă 5 tomuri de protocoale vechi de cercularie și care mi-au servit de îndemn de a scria istoria școalelor*³². După Ioan Damsa, care utilizase încă în 1879 circularele din parohia sa, Seceani, ca izvor istoric (pentru istoria națională-bisericească)³³, Vuia a fost unul dintre primii care au sesizat importanța acestor surse, subliniind mai târziu și de Iorga.³⁴ Paradoxal, chiar acest merit incontestabil al lucrării a fost tratat superfluu, ca o dovadă de carență de documentare (cel puțin pentru o sinteză), într-o critică altfel pertinentă în general³⁵.

La apariție, "Dreptatea", care îndeobște îi făcea presă bună, a salutat cartea, ca pe un *magasin de foarte interesante documente și date istorice referitoare la școalele noastre din Banat, pe cari autorul le-a adunat cu mare zel și - presupunem - cu multă greutate și asfeliu chiar și numai din acest punct de vedere merită recunoștință și încurajare*, și o recomandă "cu tot adinsul învățătorilor și oamenilor de școală"³⁶.

Când însă comitetul central al "Astreii" (care îi număra și pe Ioan Micu Moldovan, Ilarion Pușcariu, Iosif Sterca Sulutiu) făcea examenul producției istoriografice românești intracarpătice pe 1895/6, socotită foarte anemică, taxa lucrarea lui Vuia drept *o modestă broșură despre istoria școalelor din Banat*³⁷.

Va fi fost și reflexul criticii dure a lui Petru Ionescu³⁸ din "Foaia Diecezană"³⁹, care avea și asentimentul redactorului foi, Petru Barbu⁴⁰ și al altor cărturari din Caransebeș⁴¹.

Petru Ionescu avea constante preocupări istorice. Publicase în 1893 un studiu consistent despre *Istoria bisericii gr.ort. române din Transilvania și Ungaria dela "unire" până la anul 1810*⁴² (care venea în prelungirea celui a lui Petru Barbu, *Biserica Românilor din Ardeal și Ungaria înainte de "unire"*⁴³). Lucrarea vădea o largă cunoaștere a bibliografiei temei și a izvoarelor, pe care le tratează critic⁴⁴, deși vehiculează pozițiile "ortodoxe", regăsibile de altfel și mai târziu la un Silviu Dragomir sau Ioan Lupaș.

Se arăta foarte incisiv și în recenzii. Găsise multe scăderi în *Manual de istoria bisericească* al lui Ilarion Pușcariu, mergând până la a afirma că *autorul însuși nu are cunoștință despre materialul ce voește să-l trateze*⁴⁵. Se pronunța împotriva frazeologiei retorice și replicase unui apărător al lui Pușcariu (V. Saftu, care îi reproșase în "Telegraful Român" tonul prea critic) că *mulțumită lui Dumnezeu a trecut și preste noi Românii timpul lui Eliade, când se zicea <scrieși, băeși!> și dacă voim să trecem de oameni serioși în fața lumii trebuie să finem cont de ceea ce se scrie și de felul cum se scrie*⁴⁶. De asemenea manieră, chiar mai de sus, a abordat și opul lui Iuliu Vuia. A emis în acea recenzie (aproape declarat distructivă la adresa autorului) și anumite principii, care o face semnificativă, și de aceea stăruie asupra ei.

Lăsând să se întrevadă că Vuia ar fi fost condus mai degrabă de rațiuni pecuniare, îi contesta din start competența de a aborda subiecte de sinteză istorică⁴⁷. Consideră deseale lamentații din text pe cât de nepotrivite, pe atât de lipsite de obiect. Criticând preambulul istoric al lui Vuia, face în treacăt o pertinentă analiză a "epocii districtelor" bănățene, distilând esența mult invocatelor, dar deseori neclarificatele privilegii⁴⁸.

Evidențiind erorile lui Vuia în privința utilizării documentului, enunță principiul că acesta trebuie citat în original și traducere (eventual), cu indicația locului; îi mai depistează erori de lectură, precum și asumarea descoperirilor altui cercetător (Andrei Ghidiu)⁴⁹.

Recenzentul îi mai reproșă autorului preluarea, pe filiera Tincu Velia, a unor tradiții orale nefondate, dar pe care Vuia le acceptase. Petru Ionescu operează prin reducere la absurd: mănăstirea de la Vărădia, din secolul III, cu presupusa ei școală aferentă, ar fi astfel anterioară întemeierii monahismului⁵⁰. Era glasul celui care cerea "studiul conștiincios" al documentelor și "a scrie istorie, înțelegem critică" ⁵¹, al adeptului pozitivismului istoric care combătea până la ridiculizare romantismul istoriografic întârziat interzicând intruziunea mitologicului în istorie. Vuia, în genere sensibil și cam arțăgos când era criticat⁵², se simte mai la îndemână în apărare pe acest teren, susținând că *De scrierea lui Velea - basată pe tradiție - m-am folosit întru cât au lipsit alte documente, și special noue /Românilor, n. mea/ nu si e permis a despecta întocmai tradiția, căci de câte ori nu s-a documentat a fi tradiția firul Ariadnei carea /sic/ conduce pe istoric la aflarea adevăratului fapt istoric*, exemplificând

cu tradiția despre intenția lui Iosif al II-lea de a întemeia o școală la Timișoara, probată ulterior documentar de Pușcariu⁵³. Aici posteritatea i-a dat dreptate lui Vuia. “Despectată” de pozitivism, tradiția a fost recuperată de istoriografia post-pozitivistă (cel mai ilustru exemplu fiind Gheorghe Brătianu), chiar dacă e citită în altă cheie, ca mod de exteriorizare a mentalului colectiv, așa cum procedează istoriografia actuală.

Reproșul principal era că Vuia a folosit o bază documentară originală prea îngustă și că nu a făcut decât să compileze istoriografia germană pre-existentă în materie, ceea ce este exagerat, lucrarea având meritele ei, inclusiv ca documentare.

O dare se seamă din “Transilvania” pune și ea accentul pe necesitatea unei mai vaste documentări, constatând că Vuia nu împlinise această condiție. *Autorul scrierii de care ne ocupăm a adunat și dânsul câteva documente și mai multe citate din diferiți autori - mai ales T. Velea - le-a aranjat și le-a tipărit. Lucrarea principală, adecă studiarea și compararea datelor adunate pentru a putea presenta o icoană cât de fidelă și adevărată a stărilor și lucrurilor de cari vorbesc, nu a făcut-o dl autor. Dacă ici și colo își spune autorul părerea sa asupra vr-unui lucru, aceea e simplu părerea subiectivă a dânsului, nu este însă scoasă din studiul comparativ al izvoarelor și nu este basată pe aceste. Iar dacă Petru Ionescu, citat, are dreptate că autorul a folosit documentul incorect, lucrarea perde și mai din valoarea ce pretinde că are*⁵⁴.

Critica postumă a fost mai blândă: Istoria lui Vuia era *prima și cea mai de seamă scriere în acest gen la noi* aprecia primul biograf (uneori hariograf) al lui Vuia⁵⁵. Ioan D. Suci se exprima encomiastic: *Dela Nicolae Tincu-Velia, nimeni nu mai studiat cu atâta pasiune trecutul cultural al Banatului ca dascălul din Comloșul-Bănățean, Iuliu Vuia. Meritele lui pentru desvoltarea culturală a Neamului Românesc din Banat sunt nemuritoare, iar prin Școalele ... i s-a stabilit definitiv titlul de istoriograf, fiind lucrarea foarte grea pentru acele vremuri, când nu se putea avea la îndemână o bibliotecă organizată. Vuia, bazat pe riguroase cercetări stabilește geneza școlii bănățene și redă biografiile celor mai mari pedagogi ai provinciei sale; ceea ce rămâne după Iuliu Vuia sunt studiile lui asupra trecutului cultural și politic al Banatulu”,* cu amenda, totuși, că multe dintre ele au datele luate fără prea mult control, apoi stilul lor e așa de greoiu, încât azi numai cu multă răbdare pot fi citite. Totuși nu i se poate contesta mulțimea datelor noi adunate⁵⁶.

Într-o sinteză mai târzie se amintea și de Iuliu Vuia, *a cărui lucrare, deși criticată la apariție, a servit peste jumătate de secol ca aproape singura prezentare a dezvoltării învățământului bănățean*. Principala ei deficiență era preluarea tezei istoriografiei austro-maghiare a barbariei epocii dominației turcești și operei civilizatorice austrice. *Până de curând, aproape toți câți au tratat probleme școlii din trecutul Banatului au rămas tributari lui I. Vuia și în*

consecință izvoarelor sale, în cea mai mare parte germane și maghiare. Azi lucrarea e depășită și nu mai poate fi utilizată decât pentru unele date documentare⁵⁷.

Dincolo de cariera lucrării lui Vuia în istoriografia română, de aprecierea ei ulterioară și chiar de valoarea intrinsecă a ei, discuția stârnită la apariție rămâne semnificativă, căci reflectă orizontul de așteptare al mediilor intelectuale bănățene și ardelen, cerințele programatice care i se impuneau de acum istoriografiei. Se dorea, cum rezultă, depășirea amatorismului, elaborarea unor lucrări în manieră pozitivistă, bazate pe o vastă documentare, cu o apropiere critică de document, care trebuia editat și folosit potrivit unor reguli riguroase, științifice. Dacă, până nu demult, mai orice lucrare "literară" (inclusiv istoriografică) românească era salutăată cu focuri de artificii de o critică binevoitoare, asistăm acum la creșterea exigenței. Se afirmă, explicit, necesitatea racordării cercetării la nivelul european. Că existau și potențe în acest sens o vor dovedi în anii următori lucrările lui George Popovici și mai ales Ioan Sârbu.

NOTE

1. Alexandru Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București, 1923 (extras din "*Analele Academiei Române*"), pp. 20/24. Ioan D. Suciu, marcând aceeași influență a împrejurărilor politice asupra istoriografiei bănățene, consideră că "trecutul separat al Banatului, trecut care nu a fost decât foarte puțin în legătură cu acel al Ardealului" a imprimat alte direcții aceleia (*Literatura bănățeană de la început până la Unire, 1582-1918*, Timișoara, 1940, p. I), apreciere numai parțial justă.

2. Iuliu Vuia, *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea/*. Studiu istoric, Orăștie, 1896.

3. Idem, *Un sincer răspuns D-lui Dr P. Ionescu*, în "*Foaia Diecezană*" (Caransebeș), XI, nr. 22 din 26 mai (7 iunie) 1896, pp. 5.

4. *Introducere* la Ioan D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara 1980, pp. 7, 11, 15.

5. Iuliu Vuia, *Școalele ...*, pp. 4, 111, 113.

6. Cf. "*Transilvania*", XXV, nr. 6, iunie 1894, pp. 166.

7. Iată pasajul respectiv din cererea către "Reuniunea învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeș", la 11/23 sept. 1895, în tonul grandilocvent-bombastic pe care-l cultiva Vuia: "pe frățiile voastre vă chiem la altariul culturai noastre naționale și Ve conjur în numele acelei sublime misiuni carea o ași luat asupra-vă, rogându-Ve a concurge cu sprijinul 'D-Voastre spiritual și material la edificarea acestui monument mărețiu al culturii noastre naționale /istoria școlilor proiectată de el/.

Veți concurge spiritualmente dacă nu veți prezenta a-mi împărtăși ori și ce date ori documente din trecutul școalelor noastre, precum date despre fondarea școalelor încă în secolul trecut, ori și ce date statistice, protocoale vechi de cercularie, manuale vechi etc. Spre acest scop rog ca presidiul să circuleze tuturor membrilor, puindu-i/-l/ la dispozițiune un mic chestionariu la care au a răspunde." Citat de Petru Ionescu, *Un cuvent sincer*, în "*Foaia Diecesană*", XI, nr. 17 din 21 apr. (3 mai) 1896, pp. 4.

8. "*Transilvania*", XXV, nr. 9 din 15 sept. 1894, pp. 305.

9. *Ibidem*, pp. 310/311 și nr. 12 din 15 dec., pp. 392

10. *Ibidem*, pp. 403 (*proces-verbal* al ședinței Comitetului central din 1 nov. 1894).
11. Cf. "Foaia Diecezană", XIII, nr. 36 din 13 sept. vechi (25 sept. nou) 1898, pp. 3.
12. "Transilvania", XLII, nr. 4 din iulie-august 1911, pp. 625 (*proces verbal* al ședinței plenare a secțiunilor științifice-literare din 14 iulie 1911). Iosif Sterca Șuluțiu afirmă că Lupaș ar fi fost inclus în secțiunea istorică a Astei "ca să-l trimitem să ne caute documente", cf. Iosif Sterca Șuluțiu, *Un făcător de istorie în "Drapelul"*, X, nr. 134 din 9/22 dec. 1910, pp. 2.
13. *Ibidem*, XXXVIII, nr. 3 din iulie-sept. 1907, pp. 166 (*proces verbal* al ședinței secțiunii istorice din 30 mai 1907).
14. *Ibidem*, XXVII, 1896 (partea oficială), pp. XXXVII (*proces verbal* al ședinței comitetului central din 7 mai 1896).
15. Petru Ionescu, *loc.cit.*: "Aproape doi ani de zile am tot cetit prin foile române ieremiadele dlui Vuia și strigătele după ajutoriu material, căci vezi Doamne - cartea neamului românesc era în pericol și dl Vuia și-a pus de gând să salveze onoarea națională. Ani de-a rândul a colindat dl Vuia pe la toate societățile după bani [...]"
16. *Ibidem*, nr. 1 din 1/13 ian., pp. 6-7.
17. "Dreptatea" (Timișoara), III, nr. 30 din 8/20 februarie 1896, pp. 3.
18. Avea un fond de 5000 florini, cf. Petru Barbu, *Nod în papură*, în "Foaia Diecezană", X, nr. 43 din 22 oct./3 nov. 1895, pp. 6.
19. Citate din cerere *ibidem* și în Petru Ionescu, *loc.cit.*
20. Iuliu Vuia, *op.cit.*, pp. 4, 91, 97.
21. Petru Barbu, *loc.cit.* Iuliu Vuia ar fi consimțit la 200 fl., în urma unui soi de târguiești cu comitetul Reuniunii.
22. [Petru Barbu] *Adnarea generală jubiliară a "Reuniunii învățătorilor gr.ort. români din diecesa Caransebeș"*, *ibidem*, nr. 40 din 1/13 oct., pp. 3.
23. Petru Barbu, *loc.cit.* Erau indicate, la modul general, și fondurile, pentru simplificare le-am omis.
24. După primul volum, de istorie propriu-zisă, ar fi urmat al doilea, de documente și al treilea, o istorie (și antologie?) a literaturii didactice, cf. Iuliu Vuia, *Un sincer răspuns Dlui Dr P. Ionescu*, *ibidem*, XI, nr. 20 din 12/24 mai 1896, pp. 4.
25. Din cererea adresată de Iuliu Vuia Reuniunii caransebeșene, citată de Petru Barbu în *loc.cit.*
26. *Ibidem*, nota: "Dl Vuia a căutat documente pentru opera sa și la Comunitatea de avere [din Caransebeș] și sciiți pe cine a angajat să-i cetească germănesce? Pe un agronom de aici." Cf. și Petru Ionescu, *loc.cit.*: "Dl Vuia nu este cel mai chemat pentru de a călători prin diferitele orașe și a căuta documente, lipsindu-i cu desăvârșire cunoștințele necesare în privința aceasta, căci dl Vuia nu cunoaște limbi, ba nici documentele românești, scrise cu litere cirile nu le-a putut ceti fără ajutor străin."
27. *Un sincer cuvânt - ca Prefață* e datat B[anat]-Comloș 6/18 Noembrie 1895. Mulțumea acolo "Reuniunilor învățătoresți dela Brașov, Lipova, Belinț, Pesteș și Sibiu (gr./cat.) pentru modestul lor sprijin material, prin care - în parte - au făcut posibil/ă/ tipărirea acestei broșuri" (Iuliu Vuia, *op.cit.*, pp. 4). Petru Ionescu va persifla și în titlul criticii sale acest "sincer cuvânt".
28. Cf. Ludovic Ciobanu, *Iuliu Vuia - pedagog și luptător național*, Timișoara, 1934, pp. 68-69.
29. "Foaia Diecezană", V, nr. 39 din 30 sept./10 oct. 1890, pp. 6.
30. Iuliu Vuia, *Constantin Diaconovici Loga. Schiță din viața și activitatea lui*, *ibidem*, nr. 32 din 12/24 aug., pp. 1-3.
31. Cf. Ludovic Ciobanu, *op.cit.*, pp. 69 și Ioan D. Suci, *Literatura bănățeană ...*, pp. 329.
32. Iuliu Vuia, *Un sincer răspuns Dlui Dr Petru Ionescu*, *loc.cit.*, nr. 22 din 26 mai/7 iunie, pp. 4. Cf. idem, *Școalele ...*, pp. 88-91 (citate circulare).
33. Ioan D. Suci, Radu Constantinescu, *op.cit.*, pp. 11; Ioan D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara 1977, pp. 17.
34. Nicolae Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București 1940, pp. 7, citat de Ioan D.

Suciu, Radu Constantinescu, *op.cit.*, pp.7.

35. Petru Ionescu, *notă* subliminară la Iuliu Vuia, *Un sincer răspuns ...*, *loc.cit.*: "Stăm rău de tot dacă am ajuns să scriem istoria școalelor după Arhiva din Banat-Comloș. Se vede că cele 5 protocoale te-au făcut să petreci nopți întregi și să-ți ruinezi existența familiei."

36. "Dreptatea", III, nr. 58 din 12/24 martie 1896, pp. 3. Reprodus și în "Foaia de Duminecă", III, nr. 12 din 24 martie/5 aprilie, pp. 7.

37. *Raportul comitetului central al Asociațiunii*, în "Transilvania", XXVII, nr. 7, august/septembrie 1896, pp. 215.

38. Petru Ionescu (1867-1938), stipendist al episcopului Ioan Popasu face studii pedagogice la Eisenach și Jena, teologice la Cernăuți, unde își trece doctoratul. Din 1893 până în 1906 profesor de pedagogie la Institutul Teologic-Pedagogic din Caransebeș. "Român guvernamental"; adept al celebrului Constantin (Szilárd) Burdia și considerat renegat de adepții Partidului Național, trece în 1906 în administrația de stat maghiară, ajungând la rangul de secretar în minister. După Unire a fost "recuperat", funcționând o vreme consilier tehnic la învățământ (pentru aplicarea convenției școlare cu Iugoslavia). Cf. Nicolae Corneanu, *Monografia episcopiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, pp. 88.

39. Petru Ionescu, *art.cit.* în *loc.cit.*, nr. 13 din 24 martie/ 5 aprilie, pp. 5, nr. 14 din 31 martie / 12 aprilie, pp. 4-5, nr. 15 din 7/19 aprilie, pp. 4-5 și nr. 17 din 21 aprilie / 3 mai, pp. 3-4 ; și *note* subliminare la Iuliu Vuia, *art.cit.* în *loc.cit.*, nr. 20 din 12/24 mai, pp. 3-4, nr. 2111 din 19/31 mai, pp. 4-5 și nr. 22 din 26 mai/7 iunie, pp. 4-5.

40. Petru Barbu s-a împotrivit și el acordării ajutorului financiar de către Reuniunea Caransebeșeană: "Am vorbit și eu în contra dării acestui ajutoriu zicând într-altele că n-am încredere că dl Vuia să poată scrie fie istoria culturii noastre naționale, fie istoria școalelor noastre", cf. Petru Barbu, *art.cit.* în *loc.cit.* La apariția replicii lui Vuia la critica lui Ionescu repetă într-o notă redacțională că "Domnul Vuia nu are pricepere pentru lucrul de care s-a apucat" (*ibidem*, nr. 20 din 12/24 mai, pp. 3, *nota*). Acum de aceeași părere, în materie științifică, cu Petru Ionescu, ajunge mai târziu la polemici aprige cu el și fratele său Nicolae, inclusiv procese (cf. "Drapelul", IX, nr. 65 din 20 iunie / 3 iulie 1909, pp.2-3).

41. Filaret Musta, tot la ședința Reuniunii Învățătorilor din 1895 care a dezbătut cererea lui Vuia, își exprima de asemenea neîncrederea că acesta ar fi competent să abordeze asemenea subiect la asemenea scară, cf. Petru Barbu, *loc.cit.*

42. În "Foaia Diecezană", VIII, 1893 (numerele 7-12, 14-15, 17-18, 23-30).

43. *Ibidem*, numerele 4-6.

44. De pildă îl amendează chiar pe Xenopol, care a preluat necritic vechile izvoare din sursă iezuită, interesată, despre "unire" ignorând actul original descoperit și publicat de N. Densușianu, cf. Petru Ionescu, *op.cit.* în *loc.cit.*, nr. 9 din 28 febr./12 martie, pp. 1.

45. Idem, *recenzie* la Ilarion Pușcariu, *Manual de istorie bisericească*, *ibidem*, IX, nr. 29 din 17/29 iulie 1894, pp. 3.

46. Idem, *Observări la o <critică>*, *ibidem*, X, nr. 10 din 5/17 martie 1895, pp. 2,4.

47. Idem, *notă*, la Iuliu Vuia, *art.cit.* în *loc.cit.*, nr. 20 din 12/24 mai, pp. 3. Vuia, *art.cit.* în *loc.cit.*, nr. 20 din 12/24 mai, pp. 3. Vuia avea, fără îndoială, aptitudini lucrative. A tipărit 26 de manuale, fiecare în mai multe ediții, instituind un cvasi-monopol. Pentru 3 dintre ele a vândut drepturile editurii Ciurcu, dar le-a retipărit pe numele fiului său (savantul Romulus Vuia de mai târziu), cf. Dimitrie Onciulescu, *Iuliu Vuia - un distins cărturar bănățean*, Timișoara 1984, pp.16-18 și Ludovic Ciobanu, *op.cit.*, pp. 86.

48. Petru Ionescu, *Un cuvânt sincer*, *loc.cit.*, nr. 13 din 24 martie/5 aprilie, pp. 3 și nr. 14 din 31 martie / 12 aprilie, pp. 4. Chestiunea era la ordinea zilei. Vincențiu Babeș îi scria la 10 iulie 1895 lui Ioan Pușcariu: "Ai dreptate când zici că e de lipsă la orice afirmare să se indice și izvoarele pe care se bazează afirmarea." (apud George Cipăianu, *Vincențiu Babeș*, Timișoara 1980, pp. 147).

49. "Foaia Diecezană", nr. 14 din 31 martie / 12 aprilie, pp. 5, nr. 15 din 7/19 aprilie, pp. 5; idem, *notă*, la Iuliu Vuia, *art.cit.* în *loc.cit.*, nr. 21 din 19/31 mai, pp. 5. Vuia se apăra slab, dând vina pe erori de tipar sau transcriere care n-au alterat sensul, pretinzând că n-a indicat sursa documentelor pentru că erau din arhiva proprie (I. Vuia, *art.cit.* în *loc.cit.*, nr. 22 din 26 mai / 7

iunie, pp. 5). El însă folosea într-adevăr documente fără indicarea originii, ori făcea trimiteri, de genul acesta: "Vezi raportul original al lui Bartenstein din arhivul Țerii" (idem, *Școalele ...*, pp. 92, n. 1).

50. Petru Ionescu, *art.cit.* în *loc.cit.*, nr. 14 din 31 martie/12 aprilie, pp. 5.

51. *Ibidem*, nr. 13 din 24 martie/5 aprilie, pp. 1-2.

52. Va răspunde de sus unei recenzii critice a lui Pavel F. Dârlea la un manual al său, invocând "măreața idee de care am fost condus în scrierea cursului meu de limba română" și aprecierile unor "bărbați cu destul sentiment de dreptate", de fapt "toți colegii nepreocupați", cf. Iuliu Vuia, *Reflecțiuni asupra recenziunii "Curs practic de limba română"*, în "*Biserica și școala*", XXXI, nr. 17 din 22 aprilie/5 mai, pp. 6 și nr. 18 din 29 aprilie/12 mai 1907, pp. 7. Susține, în replica adresată lui Petru Ionescu că "doresc critica, fie aceea ori și cât de severă, dar matură, sinceră și modestă /sic!/ între limitele cuviinței", drept pentru care îl recuza pe acela ca "pătimaș și neobiectiv", răutăcios din invidie, cf. idem, *Un sincer răspuns D-lui Dr P. Ionescu*, în *loc.cit.*, nr. 20 din 12/24 mai, pp. 3.

53. *Ibidem*, nr. 21 din 19/31 mai, pp. 4.

54. Iunior, *Dare de seamă* la Iuliu Vuia, *Școalele ...*, în "*Transilvania*", XXVII, nr. 6 din iunie-iulie 1896, pp. 190-191.

55. Ludovic Ciobanu, *op.cit.*, pp. 69.

56. Ioan D. Suciu, *op.cit.*, pp. 327-328.

57. Radu Petru, Dimitrie Onciulescu, *Contribuții la istoria dezvoltării învățământului din Banat*, Timișoara 1976, pp. II.

HORIZON D'ATTENTE DANS L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE DU BANAT A LA FIN DU XIXE SIÈCLE. LA DISCUSSION D'UN CAS

Résumé

L'auteur montre les difficultés rencontrées par la recherche historique du passé des Roumains du Banat, région (province) qui, comme la Transylvanie a appartenu jusqu'en 1918 à l'Hongrie. Faute d'un tout appui (soutien) de la part des officialités - qui encourageaient seulement des activités culturelles de la nation dominante - les chercheurs ne pouvaient avoir accès, par raisons financières, que qu'aux données (archives, bibliothèques) trouvées dans leur proximité immédiate. En essayant d'étendre les recherches sur l'histoire de la culture et de l'enseignement roumain du Banat, l'instituteur Iuliu Vuia a demandé l'appui financier des réunions de maîtres d'écoles et d'ASTRA (association culturelle des Roumains de Transylvanie). Parce qu'il y avait des doutes quant à sa compétence d'historien, cet appui a été, généralement, refusé. Lorsqu'il a fait publié, pourtant, son oeuvre (*Les écoles roumaines du Banat pendant le XVIIIe siècle*, Orăștie, 1896), la critique a été hostile, par ci, par la. On a reproché à Iuliu Vuia la rhétorique romantique, la documentation insuffisante, la prise non-critique de quelques données des ouvrages

roumains et autrichiens antérieures. Une bonne partie de ces reproches étaient pourtant fondées, même quelques qualités du livre ont été traitées en tant que défauts par exemple, l'utilisation comme source historique des registres des paroisses - considérée comme insuffisante pour une synthèse.

Au-delà de la valeur en soi de l'oeuvre (qui est d'ailleurs la première synthèse sur l'histoire de l'enseignement roumain du Banat), les discussions qui ont eu lieu signifient un plus d'exigence des spécialistes et du public, en ce qui concerne l'historiographie, la tentative du dépassement du discours romantique, qui a persisté encore dans quelques zones de l'historiographie roumaine (surtout dans les provinces incorporées à l'Autriche-Hongrie) et le rapprochement du positivisme, le courant dominant dans l'Europe à ce temps-là.